

İbn Mekkî Es-Sikilli's Life, Institutional Personality and Investigation of the Arabic Language of Tathqîf Al-Lisan

Ekrem Çelik*

Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric, 58140 Sivas, Turkey

ARTICLE INFO

Theological and religious studies
Research Article
Turkish

Received : 06/12/2018
Accepted : 23/12/2018

Keywords:

Arabic language
İbn Mekkî es-Şıkkîlî
Tathqîf al-lisân
Lahn
Andalusian
Syntax
Morphology
Writing

ABSTRACT

One of the important topics on the Arabian language scene is the mistakes made on the ground. A lot of work has been done to preserve the language structure and its basic characteristics and to convey it accurately and strongly to the future generations. Sarf, nahiv, belagat studies, as well as some scholars and the Qur'an expressed in the term expressed in the name of the Qur'an have worked on errors. The Andalusian language and literary scholar Ibn Mekkî es-Şıkkîlî (d. 501/1108) Is one of the linguists who performed this work. In this article, we have discussed the work of this important scholar, Tathqîf al-lisan and talqîh al-jinân, in terms of Arabic language mistakes. In doing so, we kept the scope in this framework by remaining faithful to the title of the fifty subjects that the author has determined. By addressing each topic individually, we have identified the mistakes and the correct shapes of them. Research is crucial in determining the mistakes that are made in Arabic language, in order to identify the mistakes made by people belonging to various layers of the society. Thus, a modest study has been aimed at the formation of the awareness of using Arabic correctly and beautifully.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 1(1): 21-30, 2018

İbn Mekkî Es-Sıkkîlî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Teskîfü'l-Lisan Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi

MAKALE BİLGİSİ

İlahiyat ve dini Araştırmalar,
Araştırma Makalesi
Türkçe

Geliş : 06/12/2018
Kabul : 23/12/2018

Anahtar Kelimeler:

Arap dili
İbn Mekkî es-Şıkkîlî
Teskîfü'l-lisân
Lahn
Endülüs
Nahiv
Sarf
Yazım

ÖZ

Arap dili sahasındaki önemli konu başlıklarından biri de dilde yapılan yanlışlıklardır. Dilin yapısını ve temel özelliklerini korumak ve o dili gelecek nesillere doğru ve güçlü bir şekilde aktarmak için birçok çalışmalar yapılmıştır. Sarf, nahiv, belagat alanlarındaki çalışmalar yanında kimi âlimler de الحن terimiyle ifade edilen dilde ve Kur'an okumadaki hatalar üzerinde çalışmışlardır. Endülüslü dil ve edebiyat âlimi İbn Mekkî es-Şıkkîlî de (ö. 501/1108) bu alanda eser vermiş dilcilerden biridir. Biz de bu makalemizde bu önemli ilim adamının *Teskîfü'l-lisân* ve *telkîhu'l-cinân* adlı eserini Arap dili açısından hata kabul edilen konular bakımından ele aldık. Bunu yaparken müellifin belirlediği elli konu başlığına sadık kalarak kapsamını bu çerçevede tuttuk. Her konu başlığını tek tek ele alarak söz konusu hataları ve bunların doğru şekillerini tespit ettik. Araştırma, Arap dilinde hata sayılan kullanımları tespit etme, toplumun çeşitli katmanlarına mensup insanların yaptıkları hataları belirleme açısından önem arz etmektedir. Böylece Arapçayı doğru ve güzel kullanma bilincinin oluşmasında mütevazı bir çalışma hedeflenmiştir.

* Corresponding Author: Ekrem Çelik, ekremcelik@gmail.com

Giriş

Arap dili alanında yapılan çalışmalar, telif edilen eserler çok zengin bir külliyat oluşturmaktadır. Bu çalışmalar daha çok sarf, nahiv, belagat alanlarına hasredilmiştir. İlk dönemlerde özellikle Kays, Temim, Esed, Hüzeyl, Ken'an ve Tayy gibi fasih kabul edilen kabilelerin tesiriyle Arap dili hatalardan korunuyordu. Hemen hemen herkes dilin kullanımını konusunda hassas davranıyordu. Herhangi bir dil hatası hemen fark ediliyor ve düzeltiliyordu. Zira Peygamber efendimizin konuşurken yanlışlık yapan biri için *أَرشِدُوا أَخَاكُمْ فَإِنَّهُ قَدْ ضَلَّ* (Kardeşinizi düzeltiniz, zira hata yapmıştır.) buyurduğu bilinmektedir.¹ Kur'an'ın nüzulünü takip eden asırlarda Arap olmayan milletlerin Müslüman olduktan sonra Arap toplumuyla karışması sonucunda Arapça bu durumdan olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Dilde yanlış kullanımlar ortaya çıkmış ve özellikle avam tabaka arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Bu durum daha sonra havası, okumuş insanları da kapsar hâle gelmiştir.²

Dil hatalarının en zararlı tesiri ise Kur'an okuyanlara olmuştur. Zira Kur'an okuyucularının Arapçayı günlük hayatta hatalı kullanmalarının artması âlimleri de tedirgin etmiştir. Böylece fasih Arapçayı korumak için çalışmalar başlamıştır. II/ VIII.yy.dan itibaren, dil hatalarını ele alan *Lâhnu'l-âmmе, Mâ telhanu fihi'l-âmmе, Lâhnu'l-avâm, Lahnu'l-havâs* gibi başlıklar altında kitap telifleri başlamıştır.³

Dil ve kıraat alanında yapılan hataları ve bunların tashihini ele alan birçok eser verilmiştir. Ali b. Hamza el-Kisâ'î'nin (ö.189/ 804) *Mâ telhanu fihi'l-âmmе*, İbnü's-Sikkî'tin (ö. 244/ 858) *İşlâhu'l-manâtik*, İbn Durustevayh'in (ö.347/ 958) *Taşhîhu'l-faşih ve şerhihi*, İbn Haleveyh'in (ö.370/ 980) *Leysе fi'l-keîlâmi'l-Arab*, Zubeydî'nin (ö.379/ 989) *Lahnu'l-avâm*, Sâfedî'nin (ö.764/ 1363) *Taşhîfu't-taşhîf* gibi daha adını sayamadığımız çok sayıda eser yazılmıştır.⁴

Bu alanda yazılan en önemli eserlerden biri Ebû Hâfs Ömer b. Hâlef b. Mekkî es-Şıkkîlî el-Himyerî'nin *Teşki'fu'l-lisân ve telkîhu'l-cinân* adlı eseridir. Bu eserin önemi dil ve kıraatte yapılan hataları yalnızca avama hasretmeyip havasın yaptığı hataları da ele almasıdır. İbn Mekkî eserinin büyük bir kısmını avamın dilinde ve yazılarında ortaya çıkan hatalara ayırmakla birlikte meslek erbabı, toplumun ileri gelenlerinin yaptıkları hataları da tespit etmiş ve bunların tashihini yapmıştır.⁵

1. İbn Mekkî Es-Şıkkîlî ve İlmî Şahsiyeti

1.1. İbn Mekkî es-Şıkkîlî'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Asıl adı Ebû Hâfs Ömer b. Hâlef b. Mekkî es-Şıkkîlî el-Himyerî olan İbn Mekkî, fıkıh ile Arap dili ve edebiyatı sahalılarında çalışmalar yapmış önemli bir âlimdir. Kaynaklarda ne yazık ki bu önemli âlimin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda

genellikle birkaç cümle ile sınırlı bilgiler mevcuttur. Buna göre İbn Mekkî, bugünkü adıyla Sicilya adasında (Şıkkîliye) doğmuş ve daha sonra Tunus'a hicret etmiş, burada kadılık vazifesini ifa etmiştir.⁶

Bazı kaynaklarda ise İbn Mekkî'nin Endülüslü bir kadı, dilci, muhaddis; aynı zamanda iyi bir hatip olduğu belirtilmiştir. Bazı müellifler İbn Mekkî'nin hatiplik yönünü Hamdâniler döneminin ünlü hatibi İbn Nübâte (ö. 374/984) ile kıyaslayarak hutbelerinin onunkinden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.⁷ Celâleddîn es-Suyûtî de (ö. 911/1505) *Teşki'fü'l-lisân* adlı eserin, onun ilminin ve hafızasının büyüklüğüne delalet ettiğini belirtmiştir.⁸

İbn Mekkî'nin hayatı hakkında yeterli bilginin bulunmaması onun ilmî şahsiyeti hakkında eserinden yola çıkarak çıkarımlarda bulunmayı zorunlu kılmıştır. Suyûtî'nin hükmü de bunu göstermektedir. Zira o da bu değerlendirmesini İbn Mekkî'nin eserine dayanarak yapmıştır.

Ailesi hakkında da bilgi bulunmayan İbn Mekkî, Şıkkîliye'deki (Sicilya) öğrenimi sırasında Ebû Bekir İbnü'l-Bir et-Temîmî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn es-Sehmî, İbn Reşîk el-Çayrevânî gibi âlimlerden ders almıştır.⁹ İbn Mekkî'nin vefat tarihi klasik kaynaklarda hicrî 501 (1108) olarak gösterilmektedir.¹⁰ Ancak nerede defnedildiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Hayatı hakkında yeterince bilgi bulunmayan ve kaynaklarda birkaç cümleyle bilgi verilen İbn Mekkî'nin ilmî yönü de yine ancak *Teşki'fü'l-lisân* adlı eserinden hareketle tespit edilmiştir. İbn Mekkî'nin nerede eğitim gördüğü konusunda bilgi olmamakla birlikte, *Teşki'fü'l-lisân* adlı eserinde nakillerde bulunduğu (meselâ bk. s. 47, 66, 87, 150, 204, 277) Ebû Bekir İbnü'l-Bir et-Temîmî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Muhammed b. Hârûn es-Sehmî, İbn Reşîk el-Çayrevânî gibi âlimlerden ders aldığı anlaşılmaktadır.¹¹ Tunus'a hicret ettikten sonra Kayravan'da İbn Reşîk el-Çayrevânî'nin talebeleri arasına katılmıştır. Çayrevânî'nin yetiştirdiği en önemli talebelerinden biri de İbn Mekkî'dir.¹²

Onun ilmî seviyesiyle ilgili hükümler de yine eserinden hareketle verilmiştir. Suyûtî'nin "*Teşki'fü'l-lisân* onun bereketli bir ilme sahip olduğuna ve çok ezber yaptığına delalet etmektedir."¹³ Sözü bunu göstermektedir. Fakih, dil ve edebiyat âlimi olmasının yanında iyi de bir şâir olan İbn Mekkî'ye nispet edilen birçok şiir vardır. Şiirlerinde genellikle zühd, takva gibi temaları işlenmiştir.

⁶ Saffet Köse, "İbn Mekkî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 174.

⁷ İbn Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, thk.Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî,1986), 2: 329 ;Bkz. Hâyreddîn ez-Ziriklî, "İbn Mekkî", *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-melâyin, 2002), 5: 46.

⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979), 2: 218.

⁹ Köse, "İbn Mekkî", 174.

¹⁰ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin*, (Beyrut: Müessesetu't-târihi'l-Arabî, ts.) 1: 782.

¹¹ Köse, "İbn Mekkî", 174.

¹² Zülfikâr Tüccar, "İbn Reşîk el-Çayrevânî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 248.

¹³ Celâleddîn es-Suyûtî, *Bugyetu'l-vu'ât*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979), 2: 218.; bk. İbn Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, thk.Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî,1986), 2: 329 ; bk. Abdulkâdir Sellâmî, "Min turâsi'l-laĥni fi'l-baĥri's-Şâmî Kitâbi teşki'fu'l-lisân ve telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Şıkkîlî", *Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebiyeyi* 1(Eylül 2013) : 115.

¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, tahk.: Muhammed Ali en-Neccâr, (Beyrut:Dâru'l-küttübi'l-Arabî, 1952) : 1: 8

² Abdulkâdir Sellâmî, "Min turâsi'l-laĥni fi'l-baĥri's-Şâmî Kitâbi teşki'fu'l-lisân telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Şıkkîlî", *Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebiyeyi* 1(Eylül 2013) : 115.

³ Kenan Demirayak, *Arap İslâm Edebiyatı Literatürü*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 263.

⁴ Kenan Demirayak, *Arap İslâm Edebiyatı Literatürü*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 263-277.

⁵ Abdulkâdir Sellâmî, "Min turâsi'l-laĥni fi'l-baĥri's-Şâmî Kitâbi teşki'fu'l-lisân telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Şıkkîlî", *Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebiyeyi* 1(Eylül 2013) : 115.

Örnek:

بأ حريصاً قَطَعَ الأَيَّامَ فِي بُوسِ عَيْشٍ، وَعَنَاءٍ، وَتَعَبٍ
لَيْسَ يَغْدُوكَ مِنَ الرِّزْقِ الَّذِي قَسَمَ اللهُ فَأَجْمِلَ فِي الطَّلَبِ¹⁴

Hem şairliği hem de *Teşkıfî'l-lisân*' da işlediği konular dikkate alındığında İbn Mekkî'nin özellikle dil ve edebiyat konusunda derin bir bilgiye sahip olduğu anlaşılabilir, aynı zamanda Arapçanın doğru ve etkili kullanılması konusunda da hassas bir âlim olduğu görülmektedir. Eserinde toplumun her kademesinde yapılabilen dil hatalarını tek tek incelemesi ve bunları tashih etmesi bu hassasiyetini göstermektedir.

1.2. *Teşkıfî'l-lisân ve telkîhu'l-cinân* Eseri

Kimi araştırmacılar İbn Mekkî'nin *Teşkıfî'l-lisân*'ın dışında günümüze ulaşmamış eserlerinin de olduğunu iddia etmektedirler.¹⁵ Ancak bu eserlerin neler olduğu, ne zaman ve nerede yazıldığına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Buna göre İbn Mekkî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Teşkıfî'l-lisân ve telkîhu'l-cinân* adlı eseridir.

Bu çalışmamızı yaparken eser ve müellif isimlerini ansiklopedik tarzda veren Keşfu'z-zünûn'a baktığımızda eserin yanlış müellife nispet edildiğini tespit ettik. İbn Mekkî'nin tek eseri olan *Teşkıfî'l-lisân, Keşfu'z-zünûn*' da İbn Kaţţâ' ('Ali b. Ca'fer) es-Sa'dî es-Sıkkîli' ye nispet edilmiştir.¹⁶ Oysa İbn Kaţţâ' Endülüs'te yaşamış ve *ed-Dürretü'l-haîre* adlı eseri bulunan başka bir müellifin adıdır.¹⁷

İbn Mekkî eserini hocası İbnü'l-Birr'e sunmuş ve onun görüşlerinden faydalanmış, hocasının bildiği ve rıza gösterdiği bahisleri eserinde muhafaza ederken, hocasının reddettiği ve kabul etmediği konuları ise kitabından çıkarmıştır.¹⁸

Teşkıfî'l-lisân ve telkîhu'l-cinân' da müellif Arapça konuşanların yapmış oldukları hataları ele almış, bunu yaparken de kurrâ, fukahâ, müfessirler, tabipler gibi ilim ehlinin yanlış kullanımlarını ortaya koymuş ve bunların doğru şekillerini vermiştir. Konularla ilgili olarak da âyet ve hadislerden, divanlardan, emsal kitaplarından, sözlüklerden, nahiv kitaplarından istişhad yapmıştır. Birçok kaynaktan faydalanılarak yazılan esere birçok müellif de atıfta bulunmuştur.¹⁹

İbn Mekkî eserini tanıtırken ülkesindeki insanların ağzından bizzat duyduğu ve Arap dilinde câiz olmayan kullanımları topladığını, kullanımı caiz olduğu hâlde halkın caiz görmediği konulara dikkat çektiğini, çünkü câiz bir kullanımı inkâr etmenin de hata olduğunu belirtmektedir.²⁰

Müellif kitabını elli başlık altında incelemiş, ilk bap olarak da tashîften (yanlış harekeleme, dilbilgisi hatası, telaffuz hataları) başlamış, bunu da kitabı yazma sebebi olarak göstermiştir.²¹

Kitabın konularını tasnif ederken de tashîften başlamasının kendisi için ufuk açıcı olduğunu söylemiş, buradan hareketle tasnif yaptığını; Peygamber efendimizin mübarek ismini zikretmekten bereket umarak bir hadisle başladığını; giriştiği bu işte muvaffak olmak için de Allah'tan (c.c.) yardım istediğini belirtmiştir.²²

İbn Mekkî üslûp olarak yapmacık ifadelerden, tasannu ve tezeyyünden (söz sanatlarıyla kelâmı süsleme) hoşlanmamaktadır. Zira müellif *Teşkıfî'l-lisân*' da eserini tasannu ve tezeyyünden korumasını Allah'tan niyaz ettiğini söylemektedir.²³

Eser, bazı müellifler tarafından da tenkide uğramıştır. Yine bir Endülüslü dil ve edebiyat âlimi olan İbn Hişâm el-Laĥmî (ö. 577/ 1181) *el-Medĥal ilâ takvîmi'l-lisân ve ta'limi'l-beyân* adlı eserinin ikinci bölümünü İbn Mekkî'nin *Teşkıfî'l-lisân* adlı eserini tenkide ayırmış, ancak aynı zamanda bu eserden faydalanmış zaman zaman da takdirlerini ifade etmiştir. Arap dili, aruz ve ensâb âlimi olan Trabluslu İbnü'l-Ecdâbî de (ö. 470/ 1077) *er-Red 'alâ Teşkıfî'l-lisân ve telkîhu'l-cinân* isminde bir reddiye kaleme almıştır.²⁴

Teşkıfî'l-lisân Abdulaziz Matar tarafından 1966 ve 1995 yıllarında Kahire'de ve Mustafa Abdulkâdir Atâ tarafından da 1990 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.²⁵ Çalışmamızda ele aldığımız nüsha, Mustafa Abdulkâdir Atâ'nın neşrettiği bu nüshadır.

2. *Teşkıfî'l-Lisân ve Telkîhu'l-Cinân* Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi

Teşkıfî'l-lisân, günlük hayatta Arap dilini kullanırken yapılan hataların tespiti ve bu hataların tashihi üzerine kurulmuş bir eserdir. Toplam elli bölümden oluşan kitapta toplumun eğitim seviyesi yüksek katmanları olan kâiler, fıkıhçılar, tefsirciler, tabipler arasında yapılan konuşmalarda ve yazışmalarda tespit edilen Arapça kullanılan hataları ele alınmış ve bunların doğru şekilleri gösterilmiştir. Müellif bu çalışmasını yaparken Kur'an âyetlerinden, hadislerden, ayrıca divanlardan, emsal kitaplarından, meşhur sözlüklerden, nahiv kitaplarından ve edebiyat kitaplarından örnekler (şâhid) vermiştir.

İbn Mekkî eserini oluştururken tespit ettiği hataları üç ana başlıkta toplamıştır:

1. Arap dilinde kullanımı mutlak olarak câiz olmayanlar
2. Kullanımı câiz olan ancak daha fasih şekli bulunan, fakat halkın fesahatini bilmediği kullanımlar
3. Fasih olmadığı hâlde yaygın olan kullanımlar, câiz olduğu halde câiz olmadığı sayılmayan kullanımlar.²⁶

Makalemizin bu kısmında İbn Mekkî'nin eserinde ele aldığı başlıkları ve bu başlıklar altında tespit edip örneklediği yanlış kullanımları inceleyeceğiz.

¹⁴ İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 5.; bk. "el-Muhtârü şî'ri ehli cezîreti's-Sıkkîliyye", Şebektu Sa'id el-fevâid, erişim: 1 Mayıs 2018, http://www.saaaid.net/wahat/24.htm?print_it=1

¹⁵ Bk. Abdulkâdir Sellâmî, "Min turâsi'l-laĥni fi'l-baĥri's-Şâmî Kitâbi teşkıfî'l-lisân ve telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Sıkkîli", *Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebîyye* 1 (Eylül 2013) : 116.

¹⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-zünûn*, (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 1: 344

¹⁷ Köse, "İbn Mekkî", 174.

¹⁸ İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 21.

¹⁹ Kenan Demirayak, *Arap İslâm Edebiyatı Literatürü*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 270.

²⁰ İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, 18.

²¹ İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, 21.

²² İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, 21.

²³ İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, 21.

²⁴ Köse, "İbn Mekkî", 174.

²⁵ Köse, "İbn Mekkî", 175.

²⁶ İbn Mekkî, *Teşkıfî'l-lisân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 18.; Ayrıca bk. Abdulkâdir Sellâmî, "Min turâsi'l-laĥni fi'l-baĥri's-Şâmî Kitâbi teşkıfî'l-lisân ve telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Sıkkîli", *Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebîyye* 1 (Eylül 2013) : 117.

2.1. Tashîf Babı

Bu bölümde imlâ hataları, yanlış telâffuz, yazım yanlışları gibi hatalar ele alınmıştır.

Örnek:

- a. 'nin yerine ث nin kullanılması: İbn Mekkî, Peygamber efendimizin (s.a.v.) *النَّقْلُ فِي الْمَسْجِدِ حَطِيبِيَّةٌ*, "Mescide tükürmek hatadır. Keffâreti ise onu gömmektir." Hadisini örnek vererek metinde geçen *النَّقْلُ* kelimesinin yanlış olarak *النَّقْلُ* şeklinde ث ile yazılmasının hata olduğunu belirtmektedir. Fiilinin de *نَقَلَ* şeklinde olması gerektiğini, bunun başka şeklinin olmadığını belirtmiştir.²⁷
- b. Vakıf hâlinde ت nin ه 'ye dönüşmesi: Su anlamına gelen ماء kelimesinin çoğulu مِيَاءٌ şeklinde yanlış kullanılmaktadır. Bunun doğru şekli ت nin ه 'ye dönüşmesi ile مِيَاهٌ şeklinde olmasıdır.²⁸

Bu örneklerde olduğu gibi ayrıca; ح > خ değişimi, iç ses ذ > د değişimi, iç ses ز > ر değişimi, ön ses س > ش değişimi gibi yanlışlıkları tespit etmiş ve bunların doğru şekillerini göstermiştir.

2.2. Tebdîl Bâbi

Bu bölümde de hemzeden başlayarak harf sırasına göre harflerin birbiri yerine kullanılırken yapılan yanlışlıkları ele almıştır.

Örnek:

- a. ج ve ه değişimi: محاجر yerine محائر denmesi (müfredi محجر)
- b. ع ve ا değişimi: Kırmızı rengi siyaha yakın at için أصداع yerine أصداء
- c. ا yerine م getirilmesi: مطايب yerine أطايب kullanılması²⁹

Bu bölümde İbn Mekkî 36 alt başlıkta harf sırasına göre olmak üzere harflerin birbiri yerine kullanılırken yapılan hataları tespit edip doğru şekillerini vermiştir.

2.3. İsimlere Getirilen Fazla Harf Sebebiyle İsimlerin Değiştirilmesi

Bazı isimlere getirilen ziyade harf sebebiyle isimler değişikliğe uğramaktadır. Bu da yine lahn (hata) olarak değerlendirilmiştir.

Örnek:

عصاتي olması gereken kelime ت ziyadesiyle عصاتي şeklinde söylenmiştir.³⁰

Basralılar da ضربه فقطنته kelimesini ن ziyade ederek kullanmışlar; oysa kelimenin aslı فطرنه şeklinde olmalıdır.³¹

İbn Mekkî bu bölümde de toplam 41 kelimeye ait yanlış kullanımı ele alıp doğru şekillerini vermiştir.

2.4. Kelimeden Harf Eksiltmekle İsimlerin Değiştirilmesi

Bazı kelimelerden de harf eksiltilmekte ve bu şekilde telaffuz edilmektedir bu da hataya sebep olmaktadır.

Örnek:

ثوب سمط kelimesinde başta bulunması gereken hemze ile mim ve ta arasında bulunması gereken elif

eksiltirmiştir. Kelimenin aslı أسماء olmalıdır.³²

Bu bölümde de 23 kelime ele alınmış, hatalı kullanımları verildikten sonra doğru şekilleri الصواب başlığı altında gösterilmiştir.

2.5. Sâkin Olan Harflerin Harekelenmesi

Sâkin olarak telâffuz edilmesi gereken bir harf harekelenince yine lahn meydana gelmektedir. Bazen bu hatalar lafız boyutunda kalırken çoğu zaman da anlamı etkilemekte, anlamsız terkipler ortaya çıkabilmektedir.

Örnek:

رجل يقطن denilmiştir. Buradaki kelime bu isimdeki bir sülaleye mensup bir adamın adı iken kaf harfi harekeli söylenince uykunun zıddı olan uyanıklık anlamına gelmiştir. Kelimenin doğru şekli ise kaf harfinin sükûnu ile يقطن 'dır.³³

Bu bölümde de bu şekilde sâkin olması gerekirken harekelenmesi neticesinde oluşan 18 yanlış kullanım ele alınıp doğru şekilleri gösterilmiştir.

2.6. Harekeli Olan Harflerin Sâkin Kılınması

Burada da bir önceki maddenin tam tersi harekeli olması gereken harflerin sâkin kılınması neticesinde oluşan hatalı kullanımlar ele alınmıştır.

Örnek:

سبخة , زمك şeklinde mim ve ba harflerinin harekeli olması gerekirken bunların sâkin kılınmasıyla kelimeler سبخة ve زمك şeklinde hatalı olarak telâffuz edilmiştir.³⁴

Bu bölümde de bu şekilde oluşmuş 17 kelime ele alınarak yanlış kullanımları verilip doğru kullanımları gösterilmiştir.

2.7. İsimlerin Harekelerinin Değiştirilmesi

Kimi kelimelerde harflerin harekeleri yanlış verilmekte ve bu sebeple kelimeler yanlış telâffuz edilmektedir.

Örnek:

عَلَيْكَ بِالْخُمُولِ sözündeki kelime de خ harfi fetha ile değil damme ile harekelenmelidir. Zira kelimenin aslı الْخُمُولُ 'dur.³⁵

Bu bölümde de İbn Mekkî isimlerin harekelerinin yanlış verilmesi sebebiyle oluşan toplam 107 kullanımı ele almış yanlış hâllerini gösterip doğru şekillerini vermiştir.

2.8. Fiillerin Harekelerinin Değiştirilmesi

Fiillerde de yanlış hareke kullanımı hem fiilin sarfî/morfolojik yapısını değiştirmekte hem de hatalı kullanıma ve hatalı telaffuza yol açmaktadır.

Örnek:

يَهْرَبُ ve يَهْرَبُ fiillerinde ر harfi damme ile harekeli olması gerekirken yanlış olarak fetha ile harekelenmiş ve böylece hatalı telâffuz edilmiştir. Aslı يَهْرَبُ ve يَهْرَبُ olmalıdır.³⁶

Bu bölümde de yanlış harekelenmiş fiillerden 25 tanesi ele alınmıştır.

²⁷ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 22.

²⁸ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 27.

²⁹ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 47.

³⁰ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 77.

³¹ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 77.

³² İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 84.

³³ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 87.

³⁴ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 91.

³⁵ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 94.

³⁶ İbn Mekkî, *Teskiñî 'l-lisân*, 111.

2.9. Fiilerin Fazladan Harf Getirilerek Değiştirilmesi

Aslında bulunmadığı hâlde telâffuzda harf ziyade etmek de hatalı kullanım oluşturmaktadır.

Örnek:

أَوْهَيْتُكَ كَذَا ve أَحْرَمْتُكَ كَذَا kelimelerinde ا getirilerek yanlış kullanıma sebep olunmaktadır. Bu fiillerin aslı hemzesiz olarak كَذَا وَهَيْتُكَ ve أَحْرَمْتُكَ كَذَا şeklindedir.³⁷

Bu bölümde de 9 fiil ele alınmıştır.

2.10. Fiillerin Eksik Harf Sebebiyle Değiştirilmesi

ثَلَيْتُ الْحَجَرَ sözünde fiil yanlış kullanılmıştır. Zira başta bulunması gereken ا' nin eksik olması fiilin hem morfolojik yapısını hem de telâffuzunu değiştirmektedir. Bu sözde, fiil أَثَلَيْتُهُ şeklinde olmalıdır.³⁸ Bu bölümde yalnızca 6 fiil kullanımı ele alınmıştır.

2.11. Hemzenin Değiştirilmesi veya Terk Edilmesinden Kaynaklanan Yanlışlar

Çiğ et anlamına gelen لَحْمِ نَبِيٍّ kelimesi hemzenin terk edilmesi sebebiyle hatalı kullanılmıştır. Aslı لَحْمِ نَبِيٍّ olmalıdır. Yine ayna demek olan مِرَاةٌ kelimesi de yine hemzenin terki ile hatalı olarak مِرَاةٌ şeklinde kullanılmıştır.³⁹

Bu başlık altında da 9 kelime ele alınmıştır.

2.12. Şedde Kullanımı Sebebiyle Oluşan Hatalar

İbn Mekkî buna örnek olarak da başta, “diş eti” anlamına gelen لَيْتَةٌ kelimesini örnek vermiş, doğru şeklinin ت' nin tahfifi ve ل'ın kesresiyle لَيْتَةٌ şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰ Bu bölümde de 21 yanlış kullanımlı kelimeyi ele almıştır.

2.13. Tahfif Sebebiyle Meydana Gelen Hatalar

Burada ise bir önceki babın tam tersi olarak şeddeli olması gereken kelimelerin şeddesiz okunması ya da telâffuz edilmesi sebebiyle meydana gelen yanlışlıklar ele alınmıştır.

Örnek:

حَوْصَلَةٌ ve دَوْخَلَةٌ şeklinde olması gereken kelimeler şeddesiz olarak حَوْصَلَةٌ ve دَوْخَلَةٌ şeklinde yanlış telâffuz edilmiştir.⁴¹ Bu bölümde de 5 kelime ele alınmıştır.

2.14. İsm-i Fâil ve İsm-i Mefullerde Yapılan Değişiklikler

Gemi ustası için نَشَاءٌ kelimesi kullanılmıştır. İbn Mekkî ise bunun doğru şeklinin مَشَاءٌ olması gerektiğini zira bu ism-i fâilin اَنْشَأَ fiilinden geldiğini belirtmiştir. Bu bölümde de 14 kelime ele alınıp doğru şekilleri verilmiştir.

2.15. Farklı Türdeki Kelimelerin Yapısını Değiştirmekten Kaynaklanan Yanlışlar

Dolu kap anlamına gelen مَلَانٌ tabirinde مَلَانٌ kelimesini ait olduğu فَعْلَانٌ yapısından çıkararak مَلَا şeklinde telâffuzu da hatalı bir kullanımdır. اِنْتَوَرَ şeklinde olması gereken fiilin تَعَمَّلَ yapısında تَتَوَرَّ şeklinde kullanılması gibi...⁴² Bu bölümde de 15 kelime ele alınmıştır.

2.16. Müzekker Kelimelerin Müennes Yapılması

İbn Mekkî القلب, الرأس, البطن, الجوف kelimelerinin tamamının müzekker olduğunu ancak bunların hatalı olarak müennes fiillerle kullanıldığını oysa bu isimlerin müennes değil müzekker kelimeler olduğunu belirtmiştir.⁴³ Burada da birçok kelime örnek verilmiş ancak konu 4 temel kelimenin kullanımının hatalı ve doğru şekilleri üzerine kurulmuştur.

2.17. Müennes Olan Kelimelerin Müzekker Yapılması

Diş anlamına gelen السِّنِّ kelimesi müennes olmasına rağmen müzekker fiille kullanılmıştır. اِنْقَلَعَتْ سِنُّهُ oysa doğru kullanımı اِنْقَلَعَتْ سِنُّهُ fiile yani اِنْقَلَعَتْ سِنُّهُ şeklinde olmalıdır.⁴⁴ Bu bölümde de 32 kelimeyi örnek olarak vermiştir.

2.18. Müennes ve Müzekker Yapılması Câiz Olan Ancak Halkın Yalnızca Birini Câiz Görmesinden Kaynaklanan Yanlışlıklar

الذَّارِعُ, العُنُقُ, الفَقَا, الكَلِمَاتُ kelimeleri hem müzekker hem de müennes olabilmektedirler. Ancak yanlış kullananlar bu ve benzeri kelimeleri yalnız müzekker veya müennes olarak kullanmaktadırlar, aksini yanlış kabul etmektedirler. Örnek:

هَذَا بَاءٌ فِي هَذِهِ بَاءٌ şeklinde kullanıldığı gibi هَذَا بَاءٌ şeklinde müzekker olarak da kullanılabilir.⁴⁵ Burada da müellif 13 kelimeyi örnek vermiştir.

2.19. Küçültme İsimlerinde Yapılan Hatalar

Kökü üçlü harfli olan kelimelerle kökü üç harfli olan kelimelerin tasgiri (küçültme ismi) farklı kalıplarla geldiği hâlde her iki grup ismi de aynı kalıpla kullanmışlardır.

Örnek:

طُفَيْلٌ ismini de طُفَيْلٌ ismini de بَغْلٌ ismini de مُهَيَّرٌ ismini طُفَيْلٌ şeklinde tasgir etmişlerdir. Oysa bunların tasgiri فَعَيْلٌ kalıbı üzere مُهَيَّرٌ, بَغْلٌ, طُفَيْلٌ şeklinde gelmektedir.⁴⁶ İbn Mekkî bu bölümde de 19 kelimenin sülâsî, rübâi vb. özelliklerine göre ne şekilde küçültme ismi yapılması gerektiğini hatalı kullanımlardan yola çıkarak doğru şekillerini vermek suretiyle göstermiştir.

2.20. İsm-i Mensupta Yapılan Hatalar

Bu bölümde isimlerin nispet hâllerinin yanlış kullanımı incelenmiştir.

Örnek:

رَجُلٌ دُنْيَايَ şeklinde kullanımlar yanlıştır. Zira bu kelimenin ism-i mensubu دُنْيَايَ veya دُنْيَايَ ya da دُنْيَايَ şeklinde olmalıdır.

Kan anlamında olan الدَّمُ kelimesi ism-i mensup yapılırken de دَمَايَ şeklinde kullanılmıştır. Bunun doğru şekli de دَمَايَ olmalıdır.⁴⁷

Bu bölümde de meslek, kabile vb. isimlere nispet hâlleri incelenen örnek 21 kelime ele alınmış, hatalı kullanımları ve doğru şekilleri gösterilmiştir.

³⁷ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 117.

³⁸ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 120.

³⁹ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 122.

⁴⁰ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 125.

⁴¹ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 129.

⁴² İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 135.

⁴³ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 137.

⁴⁴ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 140.

⁴⁵ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 143.

⁴⁶ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 146.

⁴⁷ İbn Mekkî, *Teskiñü'l-lisân*, 148.

2.21. Çoğul İsimlerde Yapılan Hatalar

Burun anlamına gelen **أنف** kelimesinin çoğul şekli **الأنف** kullanılmıştır. Doğru şekli azlıkta **أنف** çoklukta ise **أنوف** şeklindedir. Aynen para anlamındaki **فلس** isminin azlıkta **أفلس** çokluk hâlinde de **فُلوس** olması gibidir.⁴⁸

Bu bölümde de yine ahbardan, şiirlerden de örnekler vererek yaklaşık 30 kelime ve bunların çoğul şekillerinde yapılan hatalar, ardından da doğru şekilleri ele alınmıştır.

2.22. Çoğul Olduğu Hâlde Müfret Zannedilen Kelimelerle İlgili Hatalar

Bağırsaklar anlamındaki çoğul bir kelime olan **المُصران** kelimesi müfret addedilmiş ve mim'i de kesre verilerek telâffuz edilmiştir. Oysa bu kelime **مصير** kelimesinin cem' (çoğul) hâlidir.⁴⁹ Bu bölümde de İbn Mekkî bu şekilde çoğul olduğu hâlde müfret sayılan 6 örnek kelimeyi ele almış, âyet, hadis ve ahbardan örnekler vermiştir.

2.23. Müfret Olması Câiz Olmayanların Müfret Yapılması ve Çoğul Olması Câiz Olmayanların Çoğul Yapılması

Oklar anlamındaki **نَبَل** kelimesinin tekili için **نَبْلَة** kelimesi kullanılmıştır.

Hâlbuki **نَبَل** kelimesinin müfredi kendi lafzından değil, **سهم** ve **فَدْح** kelimeleriyle karşılanmaktadır. **النَيْبَال** kelimesi de **نَبَل** kelimesinin çoğuludur.⁵⁰

“Tek” anlamına gelen **واحد** kelimesini de câiz olmadığı hâlde çoğul yapmışlardır. Örnek:

جاء القوم وخودهم , خرجنا وخودنا
خرج زيد وحده

Bu da ancak **خرج زيد وحده** şeklinde kullanılabilir. Başka şekilde câiz değildir.⁵¹

2.24. Muhtelif Türlerle İlgili Hatalar

“Sinek” anlamındaki **ذَبَابَة** kelimesi **ذَبَانَة** şeklinde telâffuz edilmiştir. Yine “bit yumurtası” anlamına gelen **صَوَابَة** kelimesi de **صَبَانَة** şeklinde yanlış telâffuz edilmiştir.⁵²

İbn Mekkî, bir kullanımın yanlış olduğunu söylerken bunu sadece semâ' illetine dayandırmıyor elbette. Sarf ve nahiv kaideleri ve nahiv illetlerinin en önemlilerinden olan kıyas illetiyle açıklıyor. Örnek: **والله الذي لا إلا الله** kullanımı yanlıştır. Doğru şekli

والله الذي لا إلا هو olmalıdır. Zira **هو** zamiri getirilmezse bu sözde **الذي** ism-i mevsulüne râci bulunmamış olacak, bu ise mümkün değildir.⁵³

2.25. Yerinde Kullanılmayan Kelimeler Sebebiyle Meydana Gelen Hatalar

Bazı kelimeler uygun yerde ve anlamda kullanılmadığında da yanlışlara sebep olmaktadır. Örnek: Yeşil ot ya da çimen anlamına gelen **الأخضر** için **حشيش** ismi kullanılmıştır. Oysa **حشيش** kuru ot demektir. Yeşil olduğu için **رُطْب** (taze, yaş...) diye isimlendirilir. Yine kuru ot için de **عُشْب** (الحشيش اليابس) tabiri kullanılmıştır. Oysa **عشْب** meralarda bulunan yeşil ot için kullanılır.⁵⁴

İbn Mekkî, bu bölüm üzerinde çokça durmuş yine istihsad kaynaklarından delillerle konuyu genişçe ele almıştır. Kelimelerin yanlış kullanılması, kullanılması gereken yerde ve anlamda kullanılmamasının oluşturduğu hataları 10 sayfada ve çok sayıda örnek vererek vuzuha kavuşturmuştur.

2.26. İki veya Daha Fazla Varlığı Karşılayan Kelimeleri Tek Anlama İndirgemekten Kaynaklanan Hatalar

Kelimeler zaman içinde birden fazla varlığı ve anlamı karşılar hâle gelebilmektedir. Anlam genişlemesi de denilen bu süreç dilin tabiatında var olan bir olgudur. İbn Mekkî bu özelliğin göz ardı edilerek birden çok varlığı karşılayan kelimelerin bir cinsi karşılar şekilde kullanılmasının yani anlamının daraltılmasının da galat yani hata olduğunu belirtmektedir. Örnek: **صَقْر** kelimesi yırtıcı kuş türlerinden biri olarak kullanılmıştır. Oysa İbn Mekkî'ye göre **صَقْر** avcı olan bütün yırtıcı kuşların ortak adıdır.⁵⁵

Başka bir örnekte ise mersin çiçeği **زِيحَان** ismi kullanılmıştır. Oysa **زِيحَان** ismi güzel kokulu bütün bitkiler için kullanılmaktadır.⁵⁶

2.27. Bir Tek Varlığı Göstermesi Gerekirken Ancak Başka Varlıklara da Ad Yapılan Kelimelerle İlgili Hatalar

Süt anlamına gelen **لَبَن** kelimesi hem hayvanlar hem de anne sütü için kullanılmıştır. Örnek: **لبن النساء** , **لبن الصبي** , **شبع الصبي** gibi. Bu kullanım ise galattır. Zira hayvan sütü için **لَبَن** kullanılırken anne sütü içinse **لَبَن** kelimesinin kullanılması gerekmektedir. **لبن المرأة** gibi...⁵⁷

2.28. Hakkında İki Tür Lehçe Bulunan Kelimelerde Bunları Terk Edip Câiz Olmayan Üçüncü Bir Lehçe Kullanmaktan Kaynaklanan Hatalar

“Nedîme” hizmetçi kadın vs. anlamlarında kullanılan **رَشْوَة** kelimesi kullanılmıştır. Ancak bu kelime fetha ile değil, kesra veya damme ile **رُشْوَة** veya **رَشْوَة** şeklinde kullanılmalıdır. Görüldüğü gibi bu kelime hakkında iki lügat (lehçe) olduğu hâlde bunlar terk edilerek üçüncü, câiz olmayan bir kullanım ortaya çıkmıştır. Bu kullanım ise galat oluşturmaktadır.⁵⁸

2.29. Hakkında Üç Tür Lehçe Bulunan Kelimelerde Bunları Terk Edip Câiz Olmayan Dördüncü Bir Lehçe Kullanmaktan Kaynaklanan Hatalar

Bazı kelimelerin fasih dilde üç tür söylenişi vardır. Bunların terk edilerek câiz olmayan dördüncü bir söyleniş kullanmak da galat oluşturmaktadır. Örnek:

رَجُلٌ أَسْبَطٌ ifadesindeki **أَسْبَطٌ** kelimesinin bu şekilde kullanımı galattır. Çünkü bu kelimenin **سَبَطٌ** , **سَبَطٌ** , **سَبَطٌ** şeklinde üç farklı söylenişi vardır. Ancak örnekte olduğu gibi bu kullanışlar terk edilerek fasih dilde câiz olmayan dördüncü bir kullanım ortaya çıkmıştır ki bu da hatalı bir kullanımdır.⁵⁹

⁴⁸ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 150.

⁴⁹ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 154.

⁵⁰ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 156.

⁵¹ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 156.

⁵² İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 157.

⁵³ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 157.

⁵⁴ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 160.

⁵⁵ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 170.

⁵⁶ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 170.

⁵⁷ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 176.

⁵⁸ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 178.

⁵⁹ İbn Mekkî, *Teskiñfü'l-lisân*, 181.

2.30. Lafızda ve Manada Yapılan Hatalar

Yer altındaki mahzen, tünel gibi yerler için دَهْلِيْز kelimesi kullanılmıştır. Ancak kelime hem lafzen hem de mana bakımından yanlış kullanılmıştır. Zira kelime دَهْلِيْز şeklindedir; anlamı da evin koridoru demektir.⁶⁰

Küçük siyah tohum için سَمْسَم denilmiştir. سَمْسَم ise ancak susam için kullanılabilir. سَمْسَم ise meşhur bir vadinin ismidir. Bunlar birbiri yerine kullanıldığında ise hem lafzen hem de mana bakımından hatalı kullanım oluşturmaktadır.⁶¹

2.31. Halkın Kullandığı ve Lisana Uygun Bazı Tabirlerin İleri Gelenler Tarafından Uygun Kabul Edilmemesi

İbn Mekkî bu bölümde ise toplumun ileri gelenlerinin yanlış anlayışlarını eleştirmektedir. İbn Mekkî'ye göre halkın kullandığı bazı tabirler câiz olmasına rağmen ileri gelenler bu kullanımları münker görmektedirler. Bu şekilde kullanımı uygun olan tabirlerin uygun kabul edilmeyip münker addedilmesi galat oluşturmaktadır. Zira kullanımı meşhur ve yaygındır, fasih dil açısından da problem teşkil etmemektedir. Burada İbn Mekkî'nin tavrı önemlidir. Ona göre belirleyici unsur halk veya ileri gelenler değil, Arap dilinin esaslarıdır.

Örnek:

Sofra anlamına gelen المائدة için halk مَيْدَة tabirini kullanmıştır. Bu kullanımı Basra mektebinin önde gelen âlimlerinden Ebu Ömer el-Cermî (ö. 225/840) ve Arap Dili sahasının önemli isimlerinden İbnü'l-Enbârî de (ö. 328/940) hikâye etmişlerdir.⁶² Dolayısıyla yadırganan bir kullanım değildir.

... شِهْدَت , سَعِيد , شَعِير gibi kullanımlar da câizdir. İbn Mekkî bu kullanımlara illet olarak da ortası boğaz harfi (أ , ع , خ , ح , م) olan kelimelerde boğaz harfinden önceki harfin meksur okunmasının câiz olduğunu söylemektedir.⁶³

Bu bölümde de yine çok sayıda kullanımı örnek olarak vermiş, birçok dilciden, Basra ve Kûfe mekteplerinden ve sevahitten deliller getirmiştir.

2.32. Halkın İleri Gelenlere Karşı Çıktığı Ancak Her İki Kesimin de Hatalı Olduğu Kullanımlar

Ayva demek olan سَفْرَجَل kelimesini halk سَفْرَجَل şeklinde ileri gelenler ise سَفْرَجَل şeklinde kullanmışlar ve her iki kesim de hata etmişlerdir. Çünkü fasih dilde bu kelime سَفْرَجَل şeklindedir.⁶⁴ Bu bölümde de yine her iki kesiminde hatalı kullandığı 14 kelime ele alınmış hatalı kullanımları ve doğru şekilleri gösterilmiştir.

2.33. Hakkında İki Lehçe Bulunan Kelimelerde Halkın Daha Fasih Olanı Kullandığı Durumlar

Fasih geçinenler السَّمَّ kelimesinde س harfini السَّمَّ kelimesinde de ش harfini damme ile telaffuz etmişlerdir. Ancak her iki kelime de halkın yaptığı gibi fetha kullanmak daha fasihtir.⁶⁵ Bu bölümde İbn Mekkî, halkın daha fasih kullandığı ileri gelenlerin ise hatalı kullandığı 9 örnek kelimeyi ele almıştır.

2.34. Halkın Doğru Kullandığı ancak İleri Gelenlerin Yanlış Kullandığı Kelimeler

Kendilerini fasih görenler bal için العَسَل , süt için البُنْ kelimelerini ortalarını sâkin kılarak telâffuz etmişlerdir. Bu kullanımlar hatalıdır. Doğru şekli ise halkın telâffuzu gibi العَسَل ve البُنْ şeklinde fetha ile telâffuz etmektedir.⁶⁶

Bu bölümde de 22 örnek kullanımı ele almış âyet, hadis ve şiirlerden delillerle açıklamıştır.

2.35. Kur'an Okuyucularının Yaptığı Hatalar

İbn Mekkî'ye göre Kur'an okuyucularının çoğu nun-ı hafifeyi ve tenvini yâ ve vâv harflerinden önce izhar yaparak okumaktadırlar ve bunu da hata olarak görmemektedirler. Örnek:

أَنْ يَقُولُوا (el-Hûd, 11/12.)
 مَنْ يَلْمِزْكَ (et-Tevbe, 9/ 58)
 كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (ed-Duhân, 44/ 25)
 وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَ لَفَاسِقِينَ (el-A'râf, 7/102)⁶⁷

Bütün bu ve benzeri örneklerde nûn harfleri ve tenvinler izhar yapılarak okunmuştur. Oysa kıraat imamlarının hiçbiri böyle okumamıştır. İbn Mekkî, Ebu Ali el-Halûlî' ye bu şekilde okuyanların ardında namaz kılmanın hükmünü sormuş, o da bunu kerih gördüklerini söylemiştir. Gerekçe olarak da bunun icmayı bozmak anlamına geldiğini belirtmiştir.⁶⁸

İbn Mekkî bu bölümde kıraatle ilgili birçok hatayı ele almıştır. Bölümün sonunda da " Bunların benzerleri çoktur. Ben bazı şeyleri zikrettim. Bununla bütün hatalara işaret etmiş oldum. Kur'an okuyanlar bu hatalardan kaçınmazlar, ancak Arapça ilmini okuyanlar ve kıraat imamlarının okuyuşları üzere devam edenler bunlardan korunabilirler." demiştir.⁶⁹

2.36. Hadisçilerin Yaptığı Hatalar

Ehl-i hadîs İmam Malik'in (r.a.) Muvatta' eserini موطأ şeklinde sonunda hemze olmaksızın telâffuz etmişlerdir. Doğrusu ise الموطأ şeklinde olmalıdır.

هو الفرق من جنابة كان يغسل إناء فأتى فرقتي ra'nın sükûnu ile okumuşlardır. Yine فرقتي فرقتي ra'sını yine sükûn ile telâffuz etmişlerdir. İbn Mekkî'ye göre her iki kelime de râ harfi fetha ile okunmalıdır. Çünkü الفرق kelimesi için üç kalıp vardır. الفرق da büyük sepet demektir. Ehl-i hadîsin sözünden de anlaşıldığı üzere "Rasulullah'a bir sepet hurma getirildi." İfadesindeki فرق kelimesi الفرق şeklinde olmalıdır.⁷⁰

İbn Mekkî bu bölümde de ehl-i hadîsin, hadis rivayeti, hadis metinlerinde geçen bazı kelimeler, kullandıkları özel tabirlerle ilgili vb. birçok hatalı kullanımı ele almış ve doğru şekillerini göstermiştir.

2.37. Fıkıhçıların Yaptığı Hatalar

İbn Mekkî, fıkıhçıların çoğunun بَجْب ve بَيْدِيْجِي kelimelerinin arasındaki farkları bilmediklerini söylemiştir. Bunlar birbiri yerine kullanılmayan lafızlardır. Zira بَجْب farzlarla ilgili, بَيْدِيْجِي menduplarla ilgili ve بَجْب da mubahlarla ilgili olarak kullanılır.⁷¹

⁶⁰İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 183.

⁶¹İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 184.

⁶²İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 186.

⁶³İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 186.

⁶⁴İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 194.

⁶⁵İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 197.

⁶⁶İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 198.

⁶⁷İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 202.

⁶⁸İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 202.

⁶⁹İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 205.

⁷⁰İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 205.

⁷¹İbn Mekkî, *Teski'fü'l-lisân*, 213.

سۆزۈندە abdest almak anlamındaki تَوَضَّأَ fiilini sonunda hemze olmadan kullanmışlardır. Ramazanda kusmanın hükmü ile alakalı kullanılan إذا استقفاً ففا ifadesinde استقفاً kelimeleri hemzesiz olarak yanlış kullanılmıştır. Doğru şekli استقاء ففاء şeklinde sonunda hemze ile okunmalıdır.⁷²

2.38. Belgelerde, Kanıtlarda Yapılan Hatalar

İbn Mekkî, kadılık da yaptığı için hukukî metinlere de hâkimdir. Bu bağlamda belgelerde kullanılan kimi ifadelerdeki yanlışları da bu bölümde ele almıştır. Örnek:

Şahitlerle ilgili bir ifadede شهد الشهود المسئون ifadesi kullanılmış, mim harfi dammeli okunmuştur. Oysa doğrusu mim harfinin fethiyle المسمون olmalıdır. Çünkü bu kelime مسمى kelimesinin çoğul şeklidir.⁷³

2.39. Tıp Alanında Yapılan Hatalar

Tıp alanında kullanılan bazı ifadeler de Arap dili açısından hata oluşturmaktadır. Örnek: القوة الماسكة ve القوة ضغفت المواسك terkipleri hatalıdır. Doğru şekilleri القوة الممسكة ve ضغفت الممسكات şeklinde olmalıdır. Zira bu kelimenin kökü ancak rübaî kalıplardan olan أمسك 'dir. İsm-i fâili de ancak مُمسك şeklinde olabilir.

Başka bir örnekte ise ilaç için دواء مكرّب denilmiştir. Bunun da doğrusu دواء كارت şeklindedir.⁷⁴ Bu bölümde de ilaç ismi, tıpta kullanılan bitki isimleri, tıbbî terimler vb. birçok konuda yapılan hatalar ele alınmıştır.

2.40. Semâ' Ehlinin Yaptığı Hatalar

İbn Mekkî'ye göre semâ' ehli ilk hatalarını sanatlarıyla ilgili isimlerde yapmışlardır.

Şarkı söyleyenler "ritimle şarkı söyleriz." anlamında شَرَكُوا sözünü söylerler. Ancak bu kullanım hatalıdır. Doğrusu شَرَكُوا şeklinde olmalıdır. Zira bu kelime أَوْقَع fiilinin mastarıdır.⁷⁵

"Bakışı sürdürmek" anlamında الخداجا kelimesi kullanılmıştır. Ancak bu kelimenin aslı ve doğru şekli ح الخداج şeklinde olmalıdır.⁷⁶ İbn Mekkî bu bölümde de çok sayıda şiir örnekleri ile istişhad etmiştir.

2.41. İnsanların Tevilini Bilmeden Kullandıkları Sözcükler

İbn Mekkî'ye göre insanlar izahını bilmedikleri hâlde birçok sözü gelişigüzel kullanabilmektedirler. Bu durum da çoğu zaman hatalara sebep olmaktadır.

Örnek:

ما يعرف كوعه من بوعه Bu mesel neyin ne olduğunu bilmeyen, sağını solunu ayırt edemeyen insanlardan kinayedir ve daha çok câhil insanları tavsif için kullanılmaktadır.⁷⁷

Bir şeyde isabet edince kullanılan قرطس على الشيء sözü de bu kabildendir. Bunun aslı da nişancılar veya okçular için dikilmiş olan hedefi vurmaktır. Zira ok hedefi vurunca قرطس السهم denilir.⁷⁸

İbn Mekkî bu bölümü de geniş tutarak halkın kullandığı fakat tevilini bilmediği sözlerin izahlarını yapmış, mesellerin çıkış yerleri ve nereden geldiği konusunda bilgiler vermiştir.

2.42. İzahı Yanlış Yapılan Sözcükler

Bazı sözlerin- ki bunların başında Rabbimizin mübarek kelâmı gelmektedir- izahı yanlış yapılabilmektedir. İzahının, tevilinin hatalı olması hem nakleden hem de muhatap için amacın gerçekleşmesini engelleyecek yanlış anlamalara meydan verecektir.

Örnek:

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بَأْسٌ مِنْهُمْ قَسِيصٌ وَرُهْبَانًا وَأَنْهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da "Biz hristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar." (el-Mâide, 5/ 82)

Burada âyetin umum ifade ettiği zannedilmiştir. Hristiyanların Yahudilerden ve müşriklerden ayırt edilerek övüldüğü zannedilmiştir. Oysa Rabbimiz burada Necâşî' ye onunla beraber iman edenlere işaret etmiştir.⁷⁹

العامة denilmiştir. Oysa العامة kelimesi العمى kelimesinden değil, العموم kelimesinden türemiştir.⁸⁰

2.43. Alfabe ile İlgili Yanlışlıklar

ابن' in başında elif kullanmadan yazmışlar ve böylelikle avam tabakadan ayrıldıklarını düşünmüşlerdir. Doğrusu ise ابن kelimesi ancak elifle yazılır. Ancak iki alem (özel) isim arasında gelerek haber değil de vasıf olursa o zaman elif kullanılmaz. عبد الله بن عمر gibi.⁸¹

Bu bölümde özellikle ابن kelimesi üzerinden elifin kullanımıyla ilgili çok sayıda örnek verilmiştir. Elif ile yâ'nın kullanımları, hangisinin kullanılacağı ile ilgili örnekler üzerinde durulmuştur.

Fasıl

Bu bölümde ise İbn Mekkî, özellikle isimlerde ve fiillerde elif'in yazımı üzerinde durmuştur. Kökü üç harfli olan ve sonunda elif bulunan isimlerin mutlaka vav veya yâ' dan dönüştüğünü; yâ' dan münkalib ise bu elifin yâ ile yazılması gerektiğini söylemiştir. Bunun da mâzisi فَعَلَ olursa fiille veya mastarla veya tenisle veya elif-tâ ile gelen çoğul ile bilineceğini belirtmiştir. Örnek: عَصَاً , قَفَاً gibi. Zira bunların fiili قَفَوْتُ ve قَفَوْتُ عَصَوُ şeklinde gelmektedir. حَفَاً ve شَجَاً de öyledir. Bunlar da الشَّجْوُ ve الجَفْوَةُ mastarlarıyla bilinir.⁸²

Başında veya ortasında vav harfi bulunan fiillerin sonunun elif ile yazılması gerekmektedir. دَعَا , غَزَا , مَحَا gibi. Eğer aslının vav mı yâ mı olduğu bilinmezse yani işkâl olursa o zaman elif ile yazılmalıdır. Çünkü iki doğrudan biri ile yazmak hata yapmaktan iyidir. Zira vav bulunan kelimeyi yâ ile yazmak hatadır.⁸³

⁷²İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 213.

⁷³İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 219.

⁷⁴İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 222.

⁷⁵İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 225.

⁷⁶İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 230.

⁷⁷İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 232.

⁷⁸İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 232.

⁷⁹İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 246.

⁸⁰İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 247.

⁸¹İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 250.

⁸²İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 252.

⁸³İbn Mekkî, *Teskiñü 'l-lisân*, 252.

Dört ve daha fazla harfli isimlerde veya fiillerde, bunlara zamir birleştiğinde, isim ve fiillerden mehmuz (içinde hemze bulunan) olanlarda, cem'î vâv'ı bulunan çoğul fiillerde, içinde üç elifin bulunduğu kelimelerde, besmelenin başında, الرحمن isminde/ sıfatında ve daha birçok yerde “elif” in nasıl yazılması gerektiği genişçe ele alınmıştır.

2.44. Lafızları Yakın Anlamları Farklı Olan Harfler

Şiddetli saldırı anlamında شعواء غارة شِعْوَاء sözünde شعواء kelimesi ع ile kullanılmıştır. شعواء العُقَاب sözünde de kelime ع ile kullanılmaktadır. Her iki kelimenin de lâfızları yakın olmakla birlikte anlamları farklıdır.⁸⁴

القَدْع kelimesi ذ ile kullanıldığında “kötü söz” demekken, القَدْع şeklinde د ile kullanıldığında “engel olma, yasak” anlamlarına gelmektedir.⁸⁵

Bu bölümde de bu şekilde lafzen yakın mana bakımından farklı olan kelimeler ele alınmıştır.

2.45. Lafızları Yakın Anlamları Zıt Olan Harfler

Cismi büyük anlamında الشَّخِصِص kelimesi ص harfi ile kullanılır. Bu kelime س harfi ile kullanılınca zıt anlamlı olur.⁸⁶ الهِجَان kelimesi ا ile kullanıldığında övgü sıfatı iken, aynı kelime ي ile الهِجَان şeklinde kullanılınca yergi sıfatı olarak zıt anlam ifade eder.⁸⁷

أرداه kelimesi ا ile kullanılınca helak etme anlamına gelirken, أَرْدَاهُ şeklinde kullanılınca yardım etti anlamına gelmektedir. Böylece biri olumlu diğeri ise olumsuz anlam ifade etmektedir.⁸⁸

Şa'leb meclislerinde السَّبْحُ demiştir. Bu kelime de ح ile kullanılınca hareket anlamına gelirken, خ harfi ile السَّبْحُ şeklinde kullanılınca ise sakin olma anlamı ifade ederek zıt anlamlı olur.⁸⁹

İbn Mekkî bu bâbın sonunda ise meşhur Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebû Ali el-Kâli'nin (ö.356/967) *el-Mağşûr ve'l-memdüd* adlı eserine özel bir bölüm ayırmıştır. Bu eserden aldığı örnek kelimeleri de bu bâbın sonuna eklemiştir.⁹⁰

2.46. Yapıları Ortak, Manaları Yakın Olan Harfler

Bu bâbda İbn Mekkî binaları (morfolojik yapı) ortak olan kelimelerin aynı zamanda mana bakımından da yakın olduğunu ele almaktadır.

Örnek:

الْجَنْبُ وَ الْجَنْبُ verimlilik ve çoraklık anlamına gelen bu kelimeleri الْعِلْمُ وَ الْجَهْلُ kelimesi ile mukayese eder. Buna göre الْجَنْبُ وَ الْعِلْمُ kelimesi aynı kalıpta gelmiş olduğu gibi nasıl ki الْجَنْبُ toprağı ihya ediyorsa الْعِلْمُ de insanları ihya eder. Nasıl ki çoraklık الْجَنْبُ insanları helâk ederse cehâlet de الْجَهْلُ insanları helâk eder. Böylece bu kelimeler aynı kalıpta oldukları gibi anlamca da yakın olurlar.⁹¹

2.47. Şekil Bakımından Yakın Olan Harflerden İşkâli Kaldıran Alametler

Karşılıksız, geri ödemesiz baştan vermek ابتداء anlamında kullanılan الشُّكْدُ, geri ödeme مجازاة şartıyla verme anlamı ifade edecekse الشُّكْمُ denir. Burada الشُّكْدُ kelimesinin د harfi ابتداء kelimesinin د harfine; الشُّكْمُ kelimesinin م harfi de مجازاة kelimesinin م harfine karşılık gelmektedir.⁹²

المُور yol anlamında الطَّرِيقُ ; الغُور ise toz anlamında الغُبار demektir. Birinci kelimelerin meftuh ikinci kelimelerin mağmum olması işkâli kaldırmaktadır.

2.48. Kendinden Öncekinin Zıttı Olan Kelimeler

Burun üstüne gelen peçeye الغَام denir ve bu ağız anlamına gelen الغَم kelimesinin lafzındandır. Ağızın üstüne gelen peçeye ise الثَّامُ denir. Bu ise lafzından değildir. Dolayısıyla ağız lafzından türeyen الغَام buruna gelen peçe olarak zıt gelmiştir.⁹³

Çekiç demek olan المطرقة ve örş anlamına gelen العلاة kelimelerinden العلاة aşağı olan المطرقة ise yukarı olandır. Böylece zıtlık meydana gelmektedir.⁹⁴

2.49. Bir Şey İçin Üstünlük Olanın Başkası İçin Düşüklük Olması

Ümmîlik (okuma yazma bilmemek) Peygamberimiz (s.a.v.) için bir fazilettir bir üstünlük sıfatıdır. Zira bu özellik onun peygamberliğinin apaçık delillerindedir. Mucizesinin en güçlü delilidir. Peygamberimiz için üstünlük olan bu sıfat onun dışındakiler içinse düşüklüktür, eksikliklerdir.⁹⁵ Çünkü Peygamberimiz ümmî olduğu hâlde Kur'an indirilmiş ve mübarek ağzından Kur'an ve hadisler insanlara ulaştırılmıştır.

Arafat günü oruç tutmak hac farızasını eda etmekte olan için mekruh iken başkaları için müstehaptır. Zira Arafat günü oruç hacıyı ibadette zayıf düşürürken başkaları için böyle bir durum yoktur.⁹⁶

Cömertlik anlamındaki السَّخَاءُ ve cesaret anlamındaki الشَّجَاعَةُ erkekler için övgü sıfatları iken kadınlar için ayıp sayılmıştır.⁹⁷ Şişmanlık, dolgunluk anlamındaki السِّمْنُ erkekler için yergi, kadınlar için övgüdür.⁹⁸

2.50. Lafzının Zâhiri Manasına Muhalif Olan İfadeler

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ “Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.” (el-Enbiyâ, 21/ 87)

Âyetin anlamı için “Kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.” denmiştir. Yoksa mana “Gücümüzün yetmeyeceğini, yapamayacağımızı sanmıştı.” değildir. Çünkü bu Allah'ı hakkıyla tanıyanların zannı olamaz.

⁸⁴İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 266.

⁸⁵İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 266.

⁸⁶İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 277.

⁸⁷İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 277.

⁸⁸İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 277.

⁸⁹İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 277.

⁹⁰Bk. İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 280.

⁹¹İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 281.

⁹²İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 284.

⁹³İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 289.

⁹⁴İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 289.

⁹⁵İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 291.

⁹⁶İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 291.

⁹⁷İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 291.

⁹⁸İbn Mekkî, *Teskiñîfü'l-lisân*, 292.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَدُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا “Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz.” (el-İsrâ, 17/16.)

Burada *أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا* nın anlamı *كثَرْنَا* çoğalttık demektir. *أمر الله ماله* *Malını çoğalttık*. Lafzı emretmek olduğu hâlde anlamı çoğalttık diye belirlenmiştir.⁹⁹

Teskîfu'l-lisân Eserinde Ele Alınan Konuların Bâblara Göre Dağılımı

Konular	Bâb Sayısı	Yüzdellik Oranı
Taşhîf	1	2
Halkın Hataları	33	66
Uzmanların Hataları	6	12
Dil Kültürü	6	12
Arapça Yazı Kültürü	1	6
Arapça Yazım Kuralları	3	2
Toplam	50	100 ¹⁰⁰

Sonuç

Dildeki hatalı kullanımlar önemli bir problem teşkil etmektedir. Aslında dil öğretiminin temelinde yatan hedef; dilin doğru bir şekilde öğretilmesi ve hatalardan korunmasıdır. Arap dili ilk dönemlerde fasih konuşan kabilelerin ve dil konusunda hassas olan şâir, hatip vb. kesimlerin dikkati sayesinde hatalardan korunmuştu. Ancak Kur'an'ın inişi ve İslam'ın yayılması ile birlikte Arapların yeni Müslüman olan yabancı milletlerle karışması sonucunda Arap dili bozulmaya başlamıştır. Zira Araplarla karışan toplumlar Arapçayı kullanma konusunda dikkatli davranmıyorlardı. Böylece dil ve kıraat hataları da yayılmaya; önce avamın dilinde sonra da havasın dilinde ciddi hatalar görülmeye başlamıştır.

Dil ve kıraat hataları birçok âlimi tedirgin etmiş; dili bozulmaktan korumak ve salabetini muhafaza etmek için kitap yazmaya sevk etmiştir. Lağın başlıklı birçok eser yazılmış, dil ve kıraat hataları etraflıca ele alınmıştır. İbn Mekkî'nin Teskîfu'l-lisân adlı eseri de bu alandaki en önemli eserlerden biridir.

Çalışmamızda eserde ele alınan konuları, bâbları, bu bâbların işlediği konulara göre dağılımını, avam-havas açısından hataların değerlendirilmesi gibi birçok maddeyi ele aldık. Buna göre :

İbn Mekkî eserde toplam elli konu başlığı belirlemiştir. Bunlardan 33 başlığı halkın yaptığı hatalara ayırmıştır. Bu sonuç doğaldır, çünkü dil konusunda halkın daha fazla oranda hata yapması eğitim ve kültür seviyesiyle ilgilidir. Dil, edebiyat eğitimi alan insanların daha az hata yapmaları da tabii bir sonuçtur. Ancak İbn Mekkî eğitim almalarına rağmen çeşitli meslek erbabının özellikle de tefsir, hadis, fıkıh, tıp gibi alanlarda çalışan insanların hatalarını da ortaya koyup tashihini yapmıştır. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Dili hatalardan korumak için tek başına dil eğitimi yeterli değildir, aynı

zamanda dil bilincinin de yerleştirilmesi gerekmektedir. Dil öğretimi ve dil hassasiyeti bir arada olmak zorundadır. İbn Mekkî'nin havasın dil hatalarını tespiti de bunu teyit etmektedir.

İbn Mekkî bu eseri meydana getirmek için ciddi manada gayret sarf etmiştir. Zira eserde ele alınan konular, verilen örnekler bizzat İbn Mekkî tarafından işitilmiş ve ele alınmıştır. Bu manada eser bir nakil ve derleme eseri değil ciddi bir araştırma ve inceleme eseridir. Tashihlerde çok sayıda âyet, hadis ve şiir delilleri kullanması eserin güvenilirliği, doğruluğu ve kaynaklığı bakımından da çok önemlidir.

Kaynaklar

- Bağdâdî, İsmail Paşa. Hediyetu'l-ârifin. Beyrut: Müessesetu't-târihi'l-'Arabî, ts.
- Demirayak, Kenan. Arap İslâm Edebiyatı Literatürü. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- İbn Cinnî. el-Hasâis. tahk.: Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'Arabî, 1952.
- İbn Kıftî. İnbâhu'r-ruvât. thk. Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim . 2 cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1986.
- İbn Mekkî. Teskîfu'l-lisân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990.
- Kâtîp Çelebî. Keşfu'z-zünûn. 1.cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Köse, Saffet. “İbn Mekkî” , DİA. 20: 174-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sellâmî, Abdulkâdir. “Min turâsi'l-lağni fi'l-bağri's-Şâmî Kitâbi Teskîfu'l-lisân ve telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Şıkkillî”. Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebîyye 1(Eylül 2013): 115-127
- Suyûtî, Celaleddin. Bugyetu'l-vu'ât. 2. cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979.
- Şebektu Sa'îd el-fevâid. “el-Muhtârü şî'ri ehli cezîreti's-Sıkkilliyye”. Erişim: 1 Mayıs 2018. http://www.saaaid.net/wahat/24.htm?print_it=1
- Tüccar, Zülfükar. “İbn Reşîk el-Çayravânî”. DİA. 20: 248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ziriklî, Hayreddin. “İbn Mekkî” . el-A'lâm. 5. cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilmi'l-melâyîn, 2002.

⁹⁹İbn Mekkî, *Teskîfu'l-lisân*, 294.

¹⁰⁰Abdulkâdir Sellâmî, “Min turâsi'l-lağni fi'l-bağri's-Şâmî Kitâbi teskîfu'l-lisân telkîhu'l-cinân li-İbn Mekkî es-Şıkkillî”, *Mecelletu'l-d-dirâsâti'l-lugaviyyeti ve'l-edebîyye* 1(Eylül 2013): 122.